

*старший викладач кафедри
іноземних мов
Дніпропетровського національного
університету
залізничного транспорту
імені В. Лазаряна*

ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ ЯК ЗАСІБ СТИСНЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ МЕДІАТЕКСТУ

Постановка проблеми. Засоби масової інформації в суспільстві покликані не лише підтримувати літературну норму на належному рівні, але й виступати в авангарді мовотворців, тобто їм належить право генерувати нові узувальні норми. Сучасний історичний етап суспільного національного життя вніс свої корективи й у сферу культури мови, оскільки в XXI столітті комунікативне середовище, в якому побутують медіатексти, кардинально змінилося. Поява нових каналів передачі інформації, збільшення кількості ЗМІ, залучення ширшої аудиторії до медіапростору вплинули не лише на мовне оформлення тексту, а й сприяли переосмисленню узусу норм літературної мови. На нашу думку, через те, що у фокусі уваги текстотворців опинилися функціональність та прагматика тексту, порушення мовних норм у певних випадках набули статусу нових засобів вирішення комунікативних завдань у мас-медійному дискурсі, серед яких важливе місце займає стиснення тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У XX столітті збереження культури мови та дотримання її норм перебувало в зоні пильної уваги мовознавців, письменників, журналістів, культурологів. До журналіста, для якого мовлення є знаряддям праці – способом втілення інформації та поширення її в суспільстві, – висувалися найвищі вимоги в царині володіння мовленнєвою майстерністю та культурою національної мови. Мовна грамотність піддавалася постійному аналізу на кожному етапі текстотворення, а порушення норм сприймалося як низька професійна компетентність, тому уникання й усунення помилок було справою честі для журналіста. Не змінилося ставлення до мовної грамотності й у наш час. Багато вітчизняних науковців переймаються проблемами високих стандартів культури та дотримання норм літературної мови, убачаючи в цьому збереження національного, суспільного та культурного ідеалів самобутності нашого народу. Українські лінгвісти С. Бирик, Д. Григораш, П. Дудик, А. Капелюшний, Є. Карпіловська, М. Ковальчук, Л. Мацько, Н. Непийвода, О. Пономарів, О. Сербенська, Н. Сологуб, О. Стишов, О. Харитоненко й інші у своїх наукових розвідках приділяли увагу мовній компетентності укладачів текстів ЗМІ, аналізували типи мовних помилок у медіатекстах, досліджували причини відхилення від літературних норм, шукали шляхи підвищення мовної грамотності.

Мета наукової розвідки. У статті пропонуємо поглянути на порушення мовних норм під новим для вітчизняної лінгвістики кутом зору – прагматичної виправданості свідомого порушення норм у медіатекстах. До завдань такого дослідження ми віднесли, по-перше, виокремлення видів свідомого порушення норм в українських ЗМІ, а по-друге, – визначення їхньої прагматичної значущості у стисненні формальної структури та змісту медіа тексту, адже у зв'язку з великим інформаційним перевантаженням укладачі текстів прагнуть створити їх якомога коротшими за обсягом, не втративши насиченості змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературну норму мови визначають як сукупність найбільш традиційних реалізацій одиниць різного рівня певної мовної системи, що історично селекціонувалися й закріпилися в усному та писемному мовленні. На її формування впливають рівень освіти в суспільстві, національна та соціальна культура громадян, функціонування інститутів мови, державна мовна політика. Український мовознавець О. Пономарів сформулював таке визначення мовної норми: «Це сукупність загальноновизначених мовних засобів, що вважаються правильними та зразковими на певному історичному етапі. Одним із показників досконалості кожної літературної мови є сталість норм» [2, с. 19–20].

Під час аналізу медіатекстів ми зафіксували (крім звичайних анормативів або порушень стилістичних норм, на які, наприклад, указують лінгвісти О. Харитоненко [5, с. 343] і С. Соколова [4], спричинених неухважністю чи низькою мовною компетенцією) свідомі порушення мовних норм, що цілеспрямовано застосовувалися задля реалізації різноманітних комунікативних і прагматичних цілей, зокрема й із метою стиснення формальної структури тексту та його інформаційної насиченості. Прагнучи задовольнити вимоги скорочення формальної структури й обсягу повідомлення, що так гостро постають під час укладання лаконічного стислого тексту в мас-медійному дискурсі, укладачі текстів виявляють винахідливість і кмітливість, прагнучи створити повідомлення, що відповідає критеріям оптимальної подачі інформації, тобто те, яке задовольнить і видавця, і споживача. Саме під час виконання цього завдання втілюються секрети творчої майстерності, адже межа між простою безграмотністю та появою нової мовної одиниці в умовах свідомого використання неправильних із погляду лінгвістичної норми підходів до її творення є дуже тонкою.

Як засвідчують наші спостереження, порушення мовних норм якнайкраще відповідають завданням стиснення обсягу, привнесення в текст інформаційної напруги, семантичного насичення. Використання такого прийому подачі інформації стало можливим завдяки демократизації мови в ЗМІ, яку ми спостерігаємо в українському медіадискурсі протягом двох-трьох останніх десятиліть. Ми не можемо наразі дискутувати про майбутні наслідки цього явища, але повинні аналізувати сучасні функції таких одиниць мовлення, які ввійшли в повсякденне слововживання.

Аналізуючи медіатексти, що потрапили в поле нашого наукового дослідження, ми з'ясували, які ж саме порушення мовної норми характерні для текстотворення в українському мас-медійному дискурсі.

Порушення норм української стандартизованої літературної мови проявилось насамперед у **новітньому словотворенні**. У текстах мас-медіа часто вживаються слова, утворені способами, раніше не зафіксованими у вітчизняній лінгвістиці. Так, наприклад, з'явилися **гібридні словоформи** – поєднання унормованих українських і нетранслітерованих іншомовних (ужитих у формі мови-оригіналу – латиницею) твірних частин слова (*IT-спільнота, IT-бізнес, IT-кластер, ART-майдан, smart-освіта, SMS-інформування*), які допомогли інтегрувати в нашу мову назви новітніх винаходів, технологій, мистецьких зрушень, а також у короткій структурі акумулювали розгорнене семантичне значення: «*Зростання використання Ad-блокерів можна розглядати як вираження незадоволення мобільною рекламою та її якістю загалом*» (telekritika.ua, 14.01.2016 р.); «*IT-Харків*» («День», № 197–198 від 30–31.10.2015 р., с. 10); «*Можливість змінювати PIN-код*» (реклама, банк Аваль); «*ГогольFest*» («Український тиждень» № 1–2 від 15–21.01.2010 р., с. 59). Мовознавець С. Карпіловська бачить причини появи таких новотворів, як *мейлити, факсувати, есемесити*, у суспільній практиці, тобто в практичній необхідності їх використання [1, с. 50]. Як ми можемо побачити, гібридні словоформи наразі дуже активно вживаються в ЗМІ, отже, викликають прагматичний інтерес у суспільстві.

До ненормованого словотворення слід віднести й появу в різних виданнях таких слів-універбалів, формування яких виходить за рамки правил. Злиття твірних частин у них не відповідає традиційним прийомам, наприклад:

– кожна твірна морфема в середині слова пишеться з великої літери: «*ПінчукАртПрайд*» («Україна молода», № 160, 05.11.2013 р., с. 12); «*ШвидкоГроші*» (реклама); «*КомпаньонФінанс*» (реклама, назва фірми); «*СоюзАгроТрейд*» (назва ТОВ), «*СонцеСад*» (реклама, назва фірми); «Газета по-українськи», № 90, 10.11.2015 р., с. 12);

– зрощення в одне слово твірної основи з аббревіатурою: *СтадіУМ* <

Усупереч традиції культури українського мовлення, за якою іноземна власна назва повинна транслітеруватися (як, наприклад, у заголовках «*Тоні Блер влаштувався в «Луї Віттон»*» («Український тиждень» № 1–2 від 15–21.01.2010 р., с. 10), «*Кому заважає «ТехКемп?»*» («День», № 207, 13.11.2013 р., с. 2), «*Гугл» продав «Motorolu» китайській «Леново»*» («Україна молода», № 15, 31.01–1.02.2014 р., с. 7), де назви транслітеровані та взяті в лапки відповідно до вимог українського правопису), укладачі медіатекстів активно послуговуються запозиченнями у формі мови-оригіналу, не транслітеруючи їх і відступаючи від норми взяття в лапки певних видів власних назв: «*Newsweek: Аль-Каїда готова платити за полонених солдатів РФ*» («День», № 181 від 16.10.2015 р., с. 3); «*Nokia вирішили знову розробляти телефони*» (tsn.ua, 21.06.2015 р.); «*Відчуй силу нових вражень з ZAZ FORZA*» («Бесплатка», № 44 від 12.11.2015 р., с. 1); «*Наприклад, у кластері є проект IT Legal Support, створений для надання IT-компаніям інформації щодо різних питань*» («День», № 197–198 від 30–31.10.2015 р., с. 10).

У сучасних стилісах медійних текстах знаходимо також і запозичення в оригінальній формі загальних назв латиницею. Як і нормативно адаптовані запозичення, **оригінальні англіцизми** демонструють високий компресивний потенціал, замінюючи детальний опис поняття одним-двома словами. Такий підхід виправданий і відповідає нормам узусу в разі передавання власних назв або вживання іншомовних термінів, які пояснюються далі в контексті: «*У нашому випадку це FIT-сегмент – продаж індивідуальних турів*» (mandry.net.ua., 26.11.2014 р.). ЗМІ порушують цю норму, використовуючи запозичення загальних назв без пояснень задля скорочення тексту: «*В Україні це наймасштабніший open-air фестиваль української музики*» (umoloda.kiev.ua, 03.06.2015 р.); «*Український folktronic-проект ONUKA та колоритний етно-гурт «ДахаБраха» представлять Україну на одному з найбільших фестивалів Європи – Sziget*» (umoloda.kiev.ua, 03.06.2015 р.); «*Short-list претендентів на пост голови ДФС: чий шанси вищі*» (gazeta.ua, 28.04.2015 р.). Повідомлення з такими латинізованими компонентами несуть у собі відтінок «модної сучасності» – повсякчасного жонглювання англіцизмами, що є наслідком світової глобалізації та поширення англійської мови. Із погляду культури мовлення вживання англіцизмів в оригінальному написанні засмічує мову, але цей прийом має прагматичне значення – допомагає скоротити кількісний склад речення, економить площу повідомлення, притягує увагу споживача. У першому прикладі оригінальний англіцизм *open-air* (8 графічних знаків) замінив українське словосполучення *під відкритим небом* (19 графічних знаків), скоротивши структуру речення на 11 графічних знаків, що відповідає 16,2%. Беззаперечно, такий спосіб скорочення формального плану тексту є ефективним, але не може широко застосовуватися в одному тексті, оскільки створить чужомовне переважання, свого роду засмічення, і зробить текст малозрозумілим, що призведе до девіації комунікативного наміру.

У медіатекстах фіксується значна частка способів **уживання розділових знаків**, які суперечать правописним нормам і в недалекому минулому вважалися б кричущим непрофесіоналізмом журналістів і редакторів, що впадав би у вічі навіть школярам. Але сучасні вимоги до рівня володіння мовою вимагають від текстотворців нетрадиційних підходів до використання розділових знаків, які стали засобом вираження додаткових семантичних значень, а продумана, творча, так звана «авторська» їх розстановка сприяла, за нашими спостереженнями, не лише експресивізації висловлювання, але і його семантичній насиченості, скороченню структури. Так, наприклад, у заголовку «*(Не)рівні українки: чи потрібна жінкам заборона на роботу за 450 професіями (опитування)*» (dyvys.info, 17.07.2017 р.) оформлення в дужки префікса *не-* спричинило появу опозиції «рівний/нерівний» у стислому за формою варіанті та привнесло в заголовок роздвоєння, яке викликає почуття невизначеності, невпевненості та спонукає читача до пошуку відповіді в тексті повідомлення. Таке порушення мовної норми скоротило формально-структурний план висловлювання, дозволивши уникнути вживання словосполучення зі спільнокореневими однорідними членами речення «*нерівні чи рівні українки*», за умови вживання якого заголовок збільшився б на 7 графічних знаків (що становить 7,4%) і зменшив інформаційну напругу, що означало б утрату інтриги для читача. Порушення мовної норми такого типу були зафіксовані в друкованих та Інтернет-виданнях: «*(Не)випадкові заручники Егейського моря*» («День», № 207, 13.11.2013 р., с. 2); «*Море (без)надії*» («Український тиждень»,

№ 44, 01–07.11.2013 р., с. 36); «(Не)доступні школи Львова: чи готове місто до навчання дітей з особливими потребами (інфографіка)» (dyvys.info, 12.07.2017 р.).

Серед креативних порушень мовної норми в українському мас-медійному дискурсі наразі поширене вживання лапок для привнесення нового відтінку чи повністю протилежної семантизації слова. У заголовку «У Варшаві спалили... «толерантність»» («День», № 207, 13.11.2013 р., с. 3) лапки створили місток між абстрактним поняттям «толерантність» і реально спаленими польськими ультраправими націоналістами будкою для охорони та контейнером для сміття біля російського посольства. Так слово «толерантність» матеріалізувалося, не втративши свого лексичного значення. У заголовку «Привалило хатою чумака» («Україна молода», № 160, 5.11.2013 р., с. 2) за виділеними лапками словом «Привалило» стоїть повідомлення про добровільне звільнення з посади генерального директора Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка» Олександра Комаренка, причиною якого стала руйнація автентичної хати поета в Моринцях. Завдяки лапкам слово набуло переносного значення, сам заголовок має коротку структуру та привертає увагу реципієнта, який відчуває, що за словом у лапках стоїть інший, непрямий зміст, тому читач прагне його дізнатися. До того ж цей підхід конденсував усі вищезазначені особливості і сприяв стисненню тексту. Такий прийом знаходимо в багатьох жанрах: «Український «десант». Не запізно?» («День», № 59, 05.04.2016 р., с. 3; заголовок); «Найвідоміші «сліпі» трасти України – Генпрокуратура й Національний банк» («Газета по-українськи», 19.01.2016 р., с. 4, анекдот); «Італія оголошує «амністію» українським заробітчанами» (pravda.com.ua, 19.07.2012 р., заголовок); «Випробування «карликом»» («Україна молода», № 69, 07.06.2017 р., с. 14, заголовок). На активне використання лапок в інформаційному дискурсі вказує Г. Хоменко, яка трактує такий спосіб їх уживання як різновид стилістичних фігур [6, с. 200].

Серед порушень пунктуаційних норм ми зафіксували в мас-медійному дискурсі пропуск розділових знаків, який скорочує кількість графічних символів, використовуваних для укладання тексту. Ось, наприклад, у рекламі «СонцеСад насіння поштою!» («Газета по-українськи», № 90, 10.11.2015 р., с. 12) немає двокрапки, яка б виражала смислові зв'язки в реченні. За правилами, текст реклами мав би презентуватися з двокрапкою: «СонцеСад: насіння поштою!» (якщо б ми мали на увазі, що друга частина виражає наслідок першої) або з тире, яке б означало пропуск присудка в простому реченні («СонцеСад – насіння поштою!», де пропущено дієслово *пересилає*). У цьому разі логічна пауза забезпечується розташуванням слів реклами: назва підприємства *СонцеСад* на верхньому рядку, а вид його діяльності – *насіння поштою!* – на нижньому. Таким чином відсікається надмірне знакове навантаження, увага споживача зосереджується лише на словах реклами, а сам текст лаконізується, спрощується, одночасно компресуючись на інформаційному рівні.

Пропуск знаків пунктуації став прийомом стиснення в цитуванні: указавши автора слів прямої мови, саме висловлення в ЗМІ наводять після двокрапки, не використовуючи лапок і не вживаючи дієслів-індикаторів мовлення типу *сказав, підкреслив, наголосив* і подібних. Цей засіб широко застосовується в друкованих, електронних і телевізійних ЗМІ: «Олег Ляшко: Без боротьби ми втрачимо Україну!» («Україна молода», № 42, 21–22.03.2014 р., с. 6); «Туск: Ситуація з мігрантами може загрожувати існуванню ЄС» («День», № 195, 28.10.2015 р., с. 3); «Гройсман: виплата компенсації зеконормованої житлової субсидії буде здійснена до грудня» (канал «Прямий», програма «Репортер», 29.08.2017 р.).

Широко застосовуються **порушення стилістичних норм**, які також сприяють стисненню тексту. Серед найпоширеніших у нашому дослідженні є вживання лексем, притаманних іншим стилям мовлення, залучення побутової лексики, просторіч, діалектизмів, професіоналізмів. І хоча мас-медійний дискурс як інтердискурс, що через свою різноманітність охоплює багато інших дискурсів, допускає таку строкатість у мовному оформленні загального континууму, але все ж таки в рамках одного окремого тексту вимагається дотримання стилістичних норм. Тому відступи від цих норм помітні так званому «звичайному обивателю»: «Росія образилась на Європу за тотальний ігнор» (gazeta.ua, 06.06.2015 р.); «Менти» – в прольоті» («Україна молода», № 137, 18.09.2014 р.). Уживання просторіч, діалектизмів і побутової лексики в стислому медіатексті має ефект уживання терміна замість опису поняття, яке він означає. Проаналізуємо речення з короткої замітки-довідки, що супроводжує статтю: «І в разі нової спроби «викурити» нинішнього основного власника ТЕС як одні з основних аргументів конкуренти (хто б ними не був) цілком можуть використати серйозне тривале забруднення довкілля та бездіяльність у цьому питанні менеджменту» («Україна молода», № 157, 09.12.2015 р., с. 7). Просторіччя «викурити», яке автор узяв у лапки, замінило опис ситуації, коли когось хочуть змістити із займаного ним законного місця. Окрім того, що ця лексема скоротила довідку, вона ще й привнесла в текст саркастичний відтінок, сприяючи не лише формальному скороченню тексту, але й семантичній компресії інформації, викликавши в читача асоціації, пов'язані з тим, як саме може відбуватися процес «викурювання», кому він вигідний. Як бачимо, цей підхід продуктивний для стиснення медіатексту і є розповсюдженим: «Юзери «злили» напружений трейлер фільму «Люди Х: Апокаліпсис», який набуває популярності у Мережі» (tsn.ua, 13.10.2015 р.); «Уже 18 українських заводів експортують «молочку» на європейський ринок» (umoloda.kiev.ua, 30.08.2017 р.); «Прикордонники Італії й Іспанії ледве стримують навалу нелегальних мігрантів, які останніми тижнями «штурмують» кордони Євросоюзу» («Україна молода», № 42, 21–22.03.2014 р., с. 7; коротка замітка). Контамінація стилів стала характерною ознакою сучасного мас-медійного дискурсу, допомагаючи висловити авторську позицію, продемонструвати лінгвістичну оригінальність, конденсувати інформацію та стиснути структурно-формальний план тексту. У новітніх ЗМІ процеси словотворення та неологічної семантизації набули інтенсивного та масового характеру, причому участь у цих процесах беруть не лише професіонали (журналісти, копірайтери, лінгвісти, блогери), але й звичайні громадяни – споживачі медійного продукту. Наразі спостерігаємо просто-таки лавинний процес переходу **просторічних новотворів** у загальний мовленнєвий узус (і усний, і письмовий). Стали широкоживаними такі слова, як *кремлетроль*,

ватник, укроп, колорад, вишиватник, медведунтий, кремлестан, путлер, путліархат, порохобот, зрадофіл. Закладені в них семантичні значення, соціальні, політичні та культурні смисли, окреслене ними асоціативне поле сприяють конденсації змісту закладеної інформації, лаконічному та структурно стислому її вираженню.

Написання з використанням **графічного виділення частин слів** (за допомогою різних видів шрифтів в одному слові), які стали популярними в друкованих та Інтернет-виданнях, відступають від нормативних, але виконують важливу функцію – змінюють семантику слова, розширюють його інформаційне поле, дають змогу в стислому виразі закодувати кілька повідомлень: «*Адово-КАТ*» («Україна молода», № 134, 12.09.2014 р.); «*ЗНОВу на тести*» («Україна молода», № 160, 05.11.2013 р., с. 3); «*АНТИцивілізація*» («Український тиждень», № 1–2 від 15–21.01.2010 р., с. 44). На нову семантику таких «графіко-словотворчих оказіоналізмів» указує Н. Собченко [3, с. 190].

Висновки. Отже, сучасний медіатекст характеризується активним використанням засобів, які суперечать нормованому літературному вживанню мови. Серед таких відхилень нами були зафіксовані нестандартні засоби в новітньому словотворенні, запозичення у формі мови-оригіналу, нетрадиційні підходи до використання розділових знаків, порушення стилістичних норм, графічне виділення частин слів із метою розширення семантичного поля.

Мовні відхилення цілеспрямовано використовуються продуцентами медіатекстів для реалізації різноманітних прагматичних цілей: заощадження площі, яку займає текст на сторінці газети, на екрані комп'ютера чи телевізора; розширення семантичного поля слова/словосполучення; економії часу на сприймання тексту реципієнтом; пришвидшення процесу запам'ятовування інформації; привернення уваги читача й емоційного впливу; раціональної подачі інформації; передачі найбільш суттєвої інформації. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні інших видів відхилень від загальноприйнятих літературних норм і їх ролі в прагматиці тексту.

Література:

1. Карпіловська Є. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. Культура слова. Вип. 74. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 43–51.
2. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2000. 248 с.
3. Собченко Н. Графические окказионализмы рекламного дискурса. Мова. 2013. № 20. С. 189–192.
4. Соколова С., Бирик С. Українська мова в сучасних засобах масової комунікації: проблеми культури мови, стилістики та соціолінгвістики. Українська мова, 2014. № 2. С. 133–145.
5. Харитоненко О. Проблеми редагування інформаційних жанрів: типові помилки в текстах заміток. Журналістика. Лінгвістика. Дидактика: збірник наукових праць. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2010. С. 342–345.
6. Хоменко Г. Функціонування графону в інформаційних текстах. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова: Серія № 8: Філологічні науки (мовознавство). К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 4. С. 199–205.

Анотація

I. МИРОШНИЧЕНКО. ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ ЯК ЗАСІБ СТИСНЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ МЕДІАТЕКСТУ

Стаття представляє новий підхід до аналізу порушення мовних норм у медіатекстах, розглядає особливості їх свідомого вживання як прагматичного текстотворчого засобу. У дослідженні зроблено спробу виокремити види таких порушень в українських ЗМІ, а також визначити їхню прагматичну значущість у стисненні формальної структури та змісту медіатексту.

Ключові слова: порушення літературних норм, медіатекст, стиснення структури тексту, інформаційна насиченість, прагматика тексту.

Анотация

II. МИРОШНИЧЕНКО. НАРУШЕНИЕ ЯЗЫКОВЫХ НОРМ КАК СРЕДСТВО СЖАТИЯ СТРУКТУРЫ И СОДЕРЖАНИЯ МЕДИАТЕКСТА

Статья представляет новый подход к анализу нарушений языковых норм в медиатекстах, рассматривает особенности их сознательного использования как прагматического средства для создания текста. В исследовании предпринята попытка выделить виды таких нарушений в украинских СМИ, а также определить их прагматическую значимость в сжатии формальной структуры и содержания медиатекста.

Ключевые слова: нарушения языковых норм, медиатекст, сжатие структуры текста, информационная насыщенность, прагматика текста.

Summary

I. MIROSHNYCHENKO. BREAKING THE LINGUISTIC NORMS AS MEANS OF STRUCTURE AND CONTENT COMPRESSION IN MEDIA TEXT

The article deals with a new approach to an analysis of breaking the linguistic norms in media text and highlights peculiarities of their conscious usage as a pragmatic means of text creating. The attempt of classification of types of breaking the linguistic norms in Ukrainian media has been made in this investigation. Their pragmatic value for the structure and the content compression in media text has been determined as well.

Key words: breaking linguistic norms, media text, text structure compression, information compression, text pragmatic.